

FORSVAR FOR NATUREN

BANGSBOFORTET OG SØVÆRNETS DEPOT GRELSHEDE

EVALUERING AF DRIFTS- OG PLEJEPLAN **2004-2018**

Titel: Bangsbofortet og Søværnets Depot Grelshede, Evaluering af Drifts- og Plejeplan 2004-2018

Udgivelse: Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, 2015

Udarbejdelse: Dansk Natur Rådgivning og NIRAS A/S, Sandie Lykke Pedersen

Kvalitetssikring: Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, Henrik Olsen

Godkendelse: Chef for Rådgivningsafdelingen, Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse, Boie Skov Frederiksen

Fotos: Michael Sand, Henrik Olsen og Lars Andersen, www.danske-natur.dk

Layout og produktion: Rosendahls a/s, København

ISBN: 978-87-92898-72-2

Internetversion: Planen kan findes i elektronisk format på www.forsvaret.dk

INDHOLD

1. RESUMÉ	2	5. AKTIVITETER	16
2. INDLEDNING	4	5.1 Rydning	16
3. EVALUERING AF AKTIVITETER	6	5.2 Slåning	18
3.1 Militæranvendelse	7	5.3 Afgræsning	18
3.2 Naturbeskyttelse	7	5.4 Øvrige aktiviteter	19
3.3 Publikumshensyn	9	6. REFERENCER	20
3.4 Gennemførte aktiviteter ud over drifts- og plejeplanens anvisninger	10	7. BILAG	21
4.1 Militæranvendelse	13	7.1 Aktivitetskort	21
4. OPSUMMERING AF STATUS	11	7.2 Bangsbo Fort Bunkermuseum oversigtskort	21
4.2 Naturbeskyttelse	13	7.3 Fredningsnævnets afgørelse af 11. juni 2007 vedr. Søværnets Depot Grelshede	23
4.3 Publikumshensyn	14		
4.4 Gennemførte aktiviteter ud over drifts- og plejeplanens anvisninger	15		

1. RESUMÉ

Drifts- og plejeplanen for Bangsbofortet og Søværnets Depot Grelshede for perioden 2004-2018 (Miljøministeriet et al. 2004) er gennemgået og evalueret med henblik på at identificere tiltag, der er gennemført, samt tiltag der helt eller delvis mangler gennemførelse.

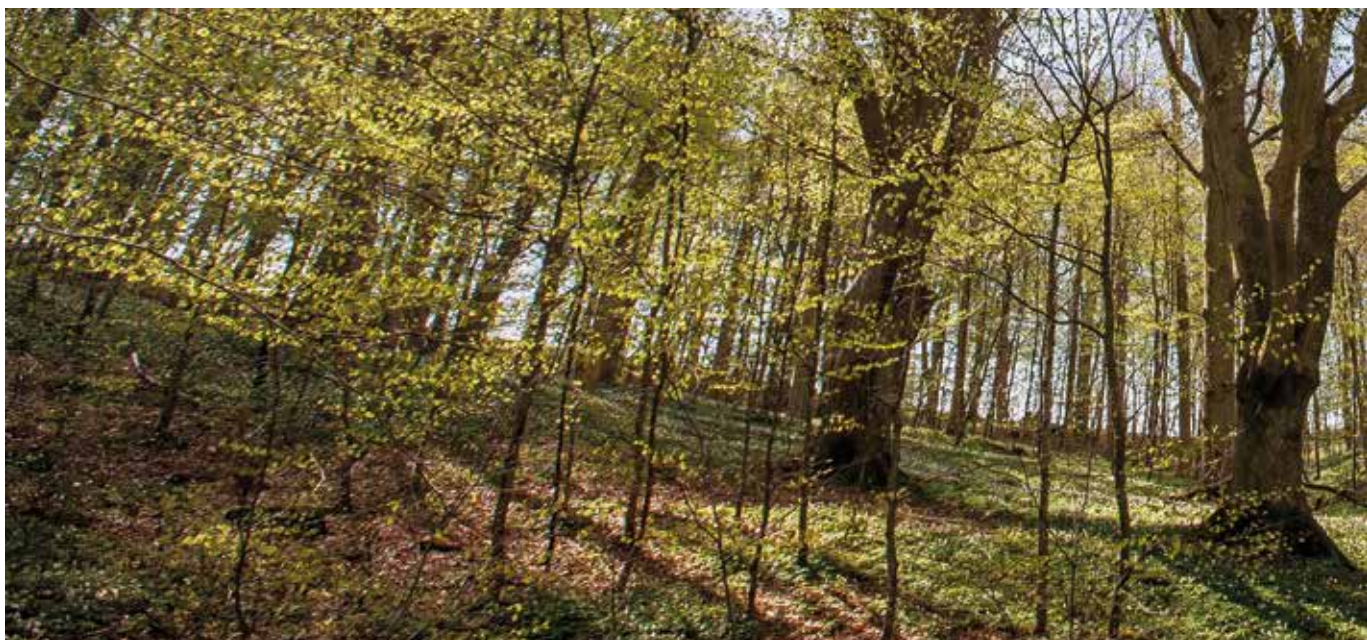
Med hensyn til militæranvendelse er der ved Søværnets Depot Grelshede i 2011 fjernet generende opvækst langs veje, hegn, ved bygninger og på magasiner. Antenne- og øvelsesområderne (slette/overdrev) på Bangsbofortet fremstår åbne og velplejede.

Af naturbeskyttelseshensyn er der bl.a. gennemført pleje af skove og overdrev. Skovområderne i Søværnets Depot Grelshede fremstår meget velplejede efter indsatsen i 2011. Der er dog ikke efterladt meget dødt ved (stammer eller grene) til naturlig nedbrydning. I skovbevoksningen i den nordvestlige del af Bangsbofortet har der

tidligere været foretaget plukhugst, hvilket nu er ophørt. Udtynding af en del af skovarealet for at åbne op for udsigt er gennemført. Området er nu præget af en massiv genvækst. Beplantningerne (bøg og eg) fremstår stadig i tydelige rækker.

Overdrevsarealerne ovenfor/vest for Pikkerbakken, dvs. områderne langs adgangsvejen ind til Bangsbofortet, fremstår åbne og er ryddet for træopvækst. Arealerne er delvist inkluderet i en indhegning med græssende får. Der ses forøget genvækst på de arealer, der ikke er omfattet af afgræsningen.

Skrænterne på selve Pikkerbakken er blevet første-gangsplejet, dvs. der er sket en rydning af træagtig bevoksning, og arealet fremstår åbent. Flere steder er især brombærkrat under udvikling, ligesom anden træagtig opvækst er lokalt forekommende (pil, røn, tjørn m.m.).

Der er fortsat et betydeligt islæt af slåenkrat på skrænterne helt i overensstemmelse med beskrivelserne i drifts- og plejeplanen. Slåenkrattene synes ekspanderende og med en begyndende vækst af andre træer og buske, der vokser beskyttet inde i bevoksningen. Skrænterne indgår i indhegningen med fåreafgræsning.

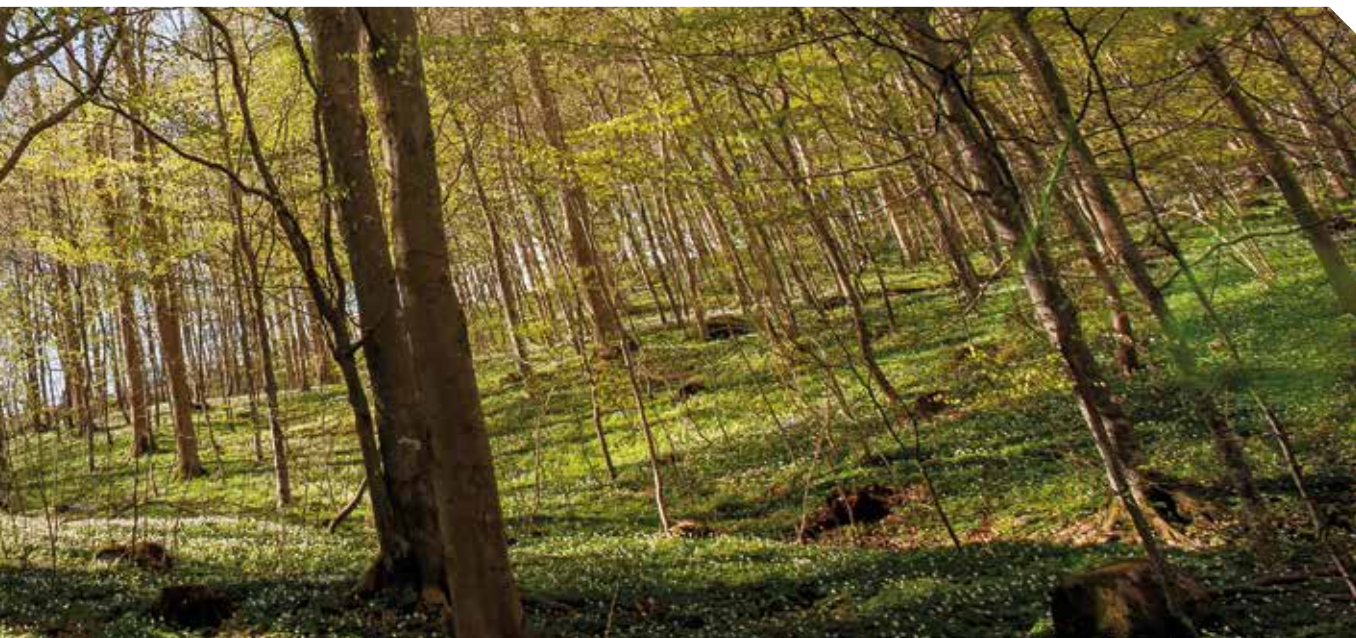
Der er ikke nævneværdige problemer med invasive arter. Branddamme på Søværnets Depot Grelshede trænger til renovering, men det bør overvejes, om de i stedet skal føres tilbage til naturtilstand, da de ikke længere benyttes.

Af hensyn til publikum er den offentlige adgang til Bangsbofortet øget i det omfang, det er sikkerhedsmæssigt forsvarligt i 2005-2006. I den forbindelse blev flere bunkeranlæg lukket eller sikret, og der blev opsat informationsskilte af Bangsbo Fort Bunkermuseum. Der er ved

samme lejlighed etableret et stiforløb for besøgende til bunkers og kanoner samt græsningsfolde med adgang for publikum på eget ansvar. Ved besigtigelsen på areaerne primo 2012 var der eksempler på manglende sikring af enkelte gamle bunkersanlæg (dybe huller) samt oversvømmede bunkers med fri adgang.

Ud over de planlagte aktiviteter er der gennemført vedligeholdelse af veje og hegn ved rydning af opvækst af vedplanter. Der er i gamle bunkers etableret tilholdssteder for flagermus, og bunkermuseet på Bangsbo Fort udvikles løbende. På alle Forsvarsministeriets terræner er man overgået til naturnær skovdrift.

Sammenfattende kan det konkluderes, at den væsentligste del af de planlagte pleje- og driftstiltag på Bangsbofortet og Søværnets Depot Grelshede er gennemført.

Bøgeskov med anemoner på Søværnets Depot Grelshede.

2. INDLEDNING

Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner er styret af 15-årige drifts- og plejeplaner. Udarbejdelse af drifts- og plejeplaner for de enkelte terræner påhviler Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse og sker med henvisning til *Bestemmelse om drifts- og plejeplaner* (FBE, 2011).

For Bangsbofortet og Søværnets Depot Grelshede er der godkendt en drifts- og plejeplan for perioden 1. december 2004 til 30. november 2018 (Miljøministeriet et al., 2002). Denne benævnes herefter drifts- og plejeplanen. Planperioden er endnu ikke udløbet men er ca. to tredjedele henne i forløbet, og det er ønskeligt med en evaluering af status for gennemførelsen.

Jævnfør retningslinjerne i drifts- og plejeplanen skal anvendelsen af øvelsespladsen tilgodese følgende forhold:

- At begge terræner er omfattet af fredningskendelser, som skal respekteres og efterleves.
- At den fredede del af det militære område på Bangsbofortet indgår i den amtslige plejeplan for Pikkerbakke-fredningen. Nærværende drifts- og plejeplan skal spille sammen med denne plejeplan.
- At terrænet er udlagt som militært område og derfor skal kunne opfylde Forsvarsministeriets behov for brug af terrænet til uddannelsesaktiviteter og til løsning af de pålagte opgaver.
- At den militære benyttelse sker under hensyn til landskabelige og biologiske værdier, som i drifts- og plejeplanen søges fastholdt og udbygget.
- At den rekreative benyttelse ønskes fremmet i det omfang, det er sikkerhedsmæssigt forsvarligt og ikke forstyrrer den militære brug samt er foreneligt med hensynet til de naturmæssige værdier.

Overdrevsarealer med bunkere samt udsigt over Frederikshavn by.

Disse skal realiseres på baggrund af en række planlagte aktiviteter. Nærværende gennemgang og evaluering af aktiviteter på øvelsespladsen er foretaget med udgangspunkt i den foreliggende drifts- og plejeplans planafsnit, som dækker en 15-årig planperiode.

Evalueringen er gennemført af arealforvalter Henrik Olsen, FES, Dansk Naturrådgivning, og biolog Sandie Lykke Pedersen, NIRAS A/S, assisteret af kasernemester Per Værens, terrænmedarbejder Steen Møller og FES skovrådgiver Søren Berthold, Dansk Forst Produkt. De tre sidstnævnte har et godt indblik i terrænets nuværende og hidtidige drift og pleje.

Notatets struktur består af et resumé, der kort opidser evalueringens hovedkonklusioner efterfulgt af nærværende introduktion. Derefter følger en mere grundig ak-

tivitetsgennemgang af tiltagene i drifts- og plejeplanen. Alle aktiviteter er i notatet opdelt i emnerne *militæranvendelse*, *naturbeskyttelse* og *publikumshensyn*. Inden for hvert emne gøres status over de gennemførte aktiviteter sammenlignet med det planlagte niveau. Tiltag, der er udført, selv om de ikke er beskrevet i drifts- og plejeplanens anvisninger, er ligeledes inkluderet.

Aktivitetsgennemgangen efterfølges af en opsummering over de forhold, der af forskellige årsager endnu ikke er gennemført, og som mangler, for at drifts- og plejeplanens mål er opfyldt. Notatet munder ud i en systematisk opgørelse af aktiviteter, der skal gennemføres i den kommende 5-års periode.

3. EVALUERING AF AKTIVITETER

Metodikken i det følgende er, at de foreskrevne aktiviteter for Bangsbofortet og Søværnets Depot Grelshede drifts- og plejeplanens planafsnit gennemgås i skemaform.

De respektive aktiviteter kategoriseres efter emnerne *militæranvendelse*, *naturbeskyttelse* og *publikumshen-syn*, og der gives en kort beskrivelse af de planlagte

aktiviteter. Navneangivelserne svarer til dem, der er anvendt i drifts- og plejeplanen med tilhørende kort. For hver aktivitet er der i højre kolonne en kort beskrivelse af status for gennemførelsen af aktiviteten samt en konklusion fremhævet med *fed*. Drifts- og plejeplanen angiver en prioritering af indsatsen i forskellige faser af planperioden. Dette er ikke vægtet i evalueringen, idet der ses på den samlede indsats i planperioden.

Bunkerindgang på Søværnets Depot Grelshede.

3.1 Militæranvendelse

Planer og aktiviteter, der primært er begrundet i de militære sikkerheds- og uddannelsesmæssige behov, og retningslinjerne for den øvelsesmæssige indretning af terrænet.

Planlagte aktiviteter	Aktivetsbeskrivelse	Udførte aktiviteter
Pleje af skov/bevoksninger.	Søværnets Depot Grelshede, afdeling 1: Bevoksninger ovenpå magasiner eller tæt på bygninger fjernes løbende.	Gennemført. I 2011.
Pleje af åbne græsarealer.	Bangsbofortet, afdeling 2: Nuværende drift fortsætter. Dvs. der slås til høj én gang årligt (lokal landmand). Der anvendes ikke gødskning eller sprøjtning og ingen jordbearbejdning. Må ikke slås før Skt. Hans.	Gennemført. Området fremstår åbent og kun med begrænset opvækst.
	Arealer omkring mastefødder, afdeling 2: Slås af Maritimt Overvågningscenter Nord efter samme principper som ovenstående.	Gennemført. Fremstår åbne.

3.2 Naturbeskyttelse

Planer og aktiviteter, der primært er begrundet i pleje- og beskyttelse af terrænets naturværdier.

Planlagte aktiviteter	Aktivetsbeskrivelse	Udførte aktiviteter
Pleje af skov.	Den gamle bøgeskov på Søværnets Depot Grelshede, afdeling 1: Målsætning: Bevare en højstammet, stabil, gammel bøgeskov med selvforyngelse. Andre tilstedeværende skovtyper bevares: Ellesump og askevæld i de lavest liggende dele og på vældskrænter.	Ok. På alle Forsvarsministeriets terræner er man overgået til naturnær skovdrift. OBS. Skoven er fredet.
	Der nedsættes et tremandsudvalg med repræsentanter fra Fredningsnævnet for Nordjyllands Amt, Frederikshavn Kommune samt Forsvarsministeriet, som skal godkende eventuelle fældninger.	Ikke gennemført. Der er ikke nedsat et udvalg eller gennemført forstmæssig drift i planperioden. Kun oprydning efter stormfald og vedligehold af nærområder til veje m.m.
	Ikke hjemmehørende arter (ahorn/ær, sildig hæg og gyvel) bør fjernes.	Delvist gennemført. Fortaget ved rydning i 2011.
	Nåletræer: Kan bibeholdes, hvis Flådestationen ønsker det, drives efter alm. driftsprincipper for nåleskov.	Ok. De fremstår meget store og uden opvækst i bunden.
	Løvskov i den nordlige del af Bangsboområdet, afdeling 2: Skovdriften baseres på plukhugst og selvforyngelse, uden plantning eller renaftdrift.	Ok. Plukhugst/sankerier er dog ophørt.
Pleje af bevoksning.	Rydning af bevoksning på skrænten på Pikkerbakken, afdeling 2: Alle buske og træer fjernes så vidt muligt, undtaget slåenkrat. På det højest beliggende areal skal træer og buske fældes og flises. Arealet nedenfor offentlig sti: Stejle skrænter nødvendiggør manuel skovning og flisning. Grenknusning og finpudsning af arealet.	Gennemført. Der er lokalt kraftig genvækst af især brombær.

Planlagte aktiviteter	Aktivitetsbeskrivelse	Udførte aktiviteter
	I den nordligste del af skræntbevoksningen, afdeling 2: Øst for vejsvinget skal der kun foretages tynning af hensyn til udsigtsforhold. Nåletræer i skovstykket fjernes, og der bevares enkelte solitære træer og buske.	Gennemført.
Pleje af overdrev.	Overdrevsarealerne på Bangsbofortet, afdeling 2: Området er truet af tilgroning.	Gennemført.
	Førstegangspleje: Nedskæring af træ- og busk-opvækst. Materialet fjernes og flises.	Gennemført.
	Pleje: Hegning og afgræsning iværksættes efter førstegangsrydningen.	Gennemført.
	Forud for græsning bør opvækst af brombær og birk skæres ned, så dyrene vil æde de nye skud.	Gennemført. Der ses genvækst af brombær og pil.
Invasive arter.	Invasive arter (kæmpe-bjørneklo, rynket rose, japansk pileurt/kæmpe-pileurt) fjernes.	Ok. Tilsyneladende ikke behov for bekæmpelse. I skovområder er der gennemført rydning af visse uønskede arter i 2011 som beskrevet ovenfor under pleje af skov.

Vintergrene på rynket rose.

3.3 Publikumshensyn

Planer og aktiviteter, der primært er begrundet i hensynet til offentlighedens adgang til terrænet.

Planlagte aktiviteter	Aktivitetsbeskrivelse	Udførte aktiviteter
Offentlighedens adgang/publikumshensyn.	Bangsbofortet, afdeling 2: Inden for Bangsbofortets areal ligger Maritimt Overvågningscenter Nord, som er et lukket område med bemannet vagt.	Ok.
	På den øvrige del af Bangsbofortet vil der blive en øget offentlig adgang. Udenfor øvelsesaktiviteter vil der blive adgang for publikum langs kørevejen og ad den offentlige sti fra Frederikshavn. På den offentlige sti vil der kun være adgang til fods, på vejen ingen begrænsninger. Når bunkersanlæggene er sikret mod nedstyrtningssfare, vil områder udenfor sti og vej kunne åbnes for færdsel til fods.	Gennemført. Der er adgang til Bangsbofortet og Pikkerbakken for færdsel til fods på eget ansvar.
	Lukning af bunkersanlæg: Der skønnes at være ca. 70 underjordiske bunkersanlæg. Disse er forfaldne, og det kan være forbundet med nedstyrtningssfare at færdes i området. Disse skal lukkes og sikres.	Delvist gennemført. Bunkersanlæg er lukket/sikret i det omfang, det er skønnet nødvendigt i forhold til offentlig adgang. Det er Bangsbo Fort Bunkermuseum, der har forestået indsatsen.
	Offentlig sti fra Frederikshavn forbi kanonerne.	Gennemført. Allerede etableret ved planperiodens start. Dronningestien.
	Oplevelsescenter.	Ikke gennemført. Vil ikke blive opført grundet afslag fra Naturklagenævnet.
	Oplysningsskilt og ordensreglement: Ved indfaldsvejen til terrænet (ved P-pladsen) vil der blive opsat et skilt: Informationsposter med kort, ordensreglement og datoer for øvelsesaktiviteter m.m.	Gennemført. Bangsbo Fort Bunkermuseum har forestået en skiltning. Det er ikke afklaret, om skiltningen er i overensstemmelse med FES' retningslinjer.
	Der vil fortsat være mulighed for, at interesseorganisationer m.v. kan rekvirere dele af øvelsespladsen til afvikling af specifikke aktiviteter, herunder orienteringsløb.	Ok.
	Søværnets Depot Grelshede, afdeling 1: Området lukket for offentligheden og indhegnet. Forsvarsministeriet vil i 2005 forelægge gyligheden af nuværende hegning for Fredningsnævnet for Nordjyllands Amt, set i forhold til gældende fredningsbestemmelser.	Gennemført. Der er faldet afgørelse i Fredningsnævnet 11. juni 2007. Se bilag 3. Jævnfør afgørelsen er den eksisterende hegning "allerede tilladt på arealerne", hvorfor nævnet ikke har taget stilling til dette. Hegnet betragtes derfor som gyldigt i forhold til fredningsbestemmelserne.

Formidlingsbunker, åben for publikum.

3.4 Gennemførte aktiviteter ud over drifts- og plejeplanens anvisninger

Der er gennemført en række aktiviteter udover dét, der er beskrevet i drifts- og plejeplanen. Forsvarsministeriets drifts- og plejeplaner løber over 15 år, hvilket i forhold til visse driftsaktiviteter er relativt langsigtet.

Derfor vil der ofte i løbet af planperioden opstå ideer og forslag til hensigtsmæssige projekter, som ligger uden for planens konkrete virkemidler, men som støtter planens langsigtede mål. Følgende er en gennemgang af de vigtigste tiltag, der er gennemført uden at være beskrevet i planen.

Aktiviteter	Aktivitetsbeskrivelse	Status
Militæranvendelse Vedligeholdelse.	Perimeterhegn, Søværnets Depot Grelshede: Vedligeholdelse. Delvis rydning af opvækst af træer og buske langs perimeterhegn i 2011.	Gennemført.
	Transportveje, Søværnets Depot Grelshede: Behov for at holde transportveje farbare til transport af ammunition. Nærområder til veje er ryddet for potentielt generende opvækst/træer og buske i 2011.	Gennemført.

Aktiviteter	Aktivitetsbeskrivelse	Status
	Overvejelser omkring branddamme, Søværnets Depot Grelshede: Branddammene står overfor en renovering (oprensning, hegning fornyelse m.m.). Men da de ikke længere har nogen praktisk anvendelse, idet der medbringes eget vand ved en slukningssituation, bør det overvejes, om lokaliteterne langs bække/vandløb i stedet kan føres tilbage til naturtilstand.	Ikke gennemført.
Naturbeskyttelse Skjul til flagermus.	Bangsbo Fort Bunkermuseum har etableret sikre tilholdssteder for flagermus i udvalgte bunkers. Oversigt fremgår af Bilag 7.2.	Gennemført.
Militæranvendelse/ naturbeskyttelse Skovdrift.	På alle Forsvarsministeriets terræner er man overgået til naturnær skovdrift.	Gennemført.
Publikumshensyn Bangsbo Fort Bunkermuseum.	Bangsbo Fort Bunkermuseum: Siden 2005 har Bangsbo Fort Bunkermuseum lejet den del af fortet, som Søværnet ikke anvender. Der foregår en løbende udvikling og formidling af området. Se www.kystmuseet.dk .	Gennemført.

Udsigt fra bunkeranlægget.

4. OPSUMMERING AF STATUS

Ovenstående aktivitetsgennemgang har afdækket, hvorvidt de planlagte aktiviteter på Bangsbofortet og Søværnets Depot Grelshede er gennemført. Endvidere er der identificeret en række problemstillinger, som skal håndteres i de kommende år, for at Forsvarsministeriets Ejendomsstyrelse opfylder drifts- og plejeplanens målsætninger. Disse problemstillinger er kort opsummeret i det følgende med en overordnet evaluering af, i hvor høj grad planen er gennemført.

Overordnet vurderes det, at langt de fleste planlagte aktiviteter er gennemført. De overordnede retningslinjer for Bangsbofortet og Søværnets Depot Grelshede, som er citeret i indledningen af nærværende evaluering, er fulgt.

Terrænet opfylder fortsat Forsvarsministeriets behov i forbindelse med uddannelsesaktiviteter og løsning af de pålagte opgaver. Offentligheden forstyrrer ikke den militære brug i væsentlig grad.

Opvækst langs perimeterhegn ind mod Maritimt Overvågningscenter Nord.

Det er fastholdt, at brugen sker under hensyn til de naturmæssige og landskabelige værdier i området, f.eks. ved at visse publikumsarealer er indhegnede og fåregræssede.

Publikums færdsel på Bangsbofortet sker på eget ansvar, og kun de sikrede områder er åbne for offentligheden. Der er dog visse farer på terrænet, og der er behov for en afklaring af ansvar med hensyn til sikkerhed, vedligehold, skiltning m.v.

4.1 Militæranvendelse

Ved Søværnets Depot Grelshede er der i 2011 fjernet bevoksninger oven på magasiner og bygninger. I perimenterhegnet, der afgrænser Søværnets Depot Grelshede, skal opvækst, som kan ødelægge, hegnet fjernes. Der var planlagt en indsats i efteråret 2012, som ikke blev gennemført.

På Bangsbofortet er den hidtidige drift af åbne græsarealer fortsat, dvs. en landmand slår hø årligt, efter skt. Hans. Omkring mastefødder slås græsarealerne af Maritimt Overvågningscenter Nord. Områderne fremstår åbne med kort vegetation.

4.2 Naturbeskyttelse

De planlagte tiltag med henblik på naturbeskyttelse er generelt tilfredsstillende gennemført. De vigtigste aktiviteter har været rydning og indførelse af afgræsning på overdrev.

Pleje af skov og bevoksninger

Skoven på Søværnets Depot Grelshede i det indhegnede depotområde fremstår efter en rydningsindsats i 2011 meget velplejet. Det skal sikres, at der fremover efterlades ved til forfald, og at der ikke sankes eller ryddes op på samme effektive vis som tidligere. Der er delvist fjernet ikke-hjemmehørende arter, og skoven er bevaret som en højstammet bøgeskov med selvforyngelse. En del af skoven er dog store nåletræer.

Bevoksningen på skrænten på Pikkerbakken er ryddet med undtagelse af slåenkrattet samt den nordlige del,

Den sjældne sommerfugl guldhale, som lever i tilknytning til slåenkrat, som findes på Pikkerbakken.

som kun er tyndet med henblik på bedre udsigt. Der er dog kraftig genvækst af brombær, hvilket bør håndteres i en kommende plan, så skrænten ikke vokser til i lukket og ufremkommeligt brombærkrat.

Slåenkrattene på Pikkerbakken er et specifikt ønske på lokaliteten af hensyn til insektlivet, bl.a. den sjældne sommerfugl guldhale. Det er målsætningen, at der bevarer spredte slåenkrat, men hvis kulturen ekspanderer, vil den på sigt konflikte med den lysåbne overdrevsnatur, som er Pikkerbakkens beskyttede naturtype. Der er derfor behov for at få udbredelsen af slåen kortlagt.

Pleje af overdrev

Overdrevene på Bangsbofortet og Pikkerbakken er truede af tilgroning.

På Bangsbofortet er der gennemført førstegangspleje i form af nedskæring af træer og buske og herefter indført hegning og afgræsning.

Overdrevene plejes bedst med fortsat afgræsning. Det skal dog sikres, at hele området afgræsses. Det eksi-

Overdrev med genvækst af bl.a. brombær.

sterende hegnsforløb er ikke fuldt dækkende. F.eks. er afgræsningen opgivet nær publikumsaktiviteterne, da dyrenes ekskrementer virker generende for publikum. Man må overveje, om naturhensyn eller publikumshensyn vejer tungest, eller om plejen kan gennemføres ved slåning i stedet.

Et generelt højere græsningstryk anbefales, eventuelt periodevist. Det skal desuden sikres, at der sker en årlig nedskæring af uønsket opvækst af f.eks. brombær. Ny opvækst ædes mere villigt af dyrene, og overdrevsplejen er dermed bedre.

Inde i slåenkrattene er der desuden opvækst af andre arter af buske og træer, som på sigt kræver rydning. Især er det sydøstligste hjørne af overdrevet under tilgro-

ning af slåenkrat og anden opvækst, og en plan for en fremtidig udtynding vil være nødvendig.

Invasive arter

Der synes ikke at være problemer med invasive arter på terrænet, og der sker derfor ingen bekæmpelse. En begrænset forekomst af rynket rose findes langs adgangsvejen, og en enkelt gammel stamme fra kæmpebjørneklo blev observeret primo 2012. Det er vigtigt at holde øje med disse og andre invasive arter, så de ikke får lov at invadere terrænet.

4.3 Publikumshensyn

De planlagte tiltag, der vedrører publikumshensyn, som primært omfatter oplysning omkring offentlighedens adgang til terrænet, vurderes at være tilfredsstillende

opfyldt. Den offentlige adgang på Bangsbofortet er generelt øget i det omfang, det er sikkerhedsmæssigt forsvarligt. I den forbindelse er flere bunkeranlæg lukket eller sikret. Der var dog ved besigtigelsen eksempler på en fortsat nedstyrtningsfare indenfor hegnet f.eks. jerndæksler, der ikke lukkede effektivt for dybe huller. Der var desuden fri adgang til oversvømmede bunkers uden for hegningen, hvilket er problematisk, hvis de benyttes af publikum.

Bangsbo Fort Bunkermuseum har forestået skiltningen af området. Det bør undersøges nærmere, om skiltningen er i overensstemmelse med FES' retningslinjer. Man kan finde en række oplysninger på hjemmesiden www.kystmuseet.dk, samt www.forsvaret.dk.

Der er behov for afklaring af den aftale, der ligger for Bangsbo Fort Bunkermuseums rammer for benyttelsen af området. Museet benytter/lejer de bunkers, som Søværnet ikke længere har behov for og forestår formidling, skiltning, græsning, hegnsvedligehold m.m. Det gælder formodentlig også godkendelsen af sikringen af bunkers indenfor fårehegnet, men hvad der gælder for anlæg udenfor hegnet, er uvist.

Der er etableret en offentlig sti fra Frederikshavn forbi Niels Juels Kanoner, kaldet Dronningestien. Et planlagt og ansøgt oplevelsescenter fik afslag fra Naturklagenævnet og er derfor ikke opført.

For Søværnets Depot Grelshede gælder, at området fortsat er indhegnet og lukket for offentligheden. Der er faldet afgørelse i Fredningsnævnet vedr. hegningen i forhold til fredningsbestemmelserne, hvor nævnet har vurderet, at hegningen er tilladt på arealerne.

4.4 Gennemførte aktiviteter ud over drifts- og plejeplanens anvisninger

Ud over de aktiviteter, som var nævnt i drifts- og plejeplanen, er der for at bevare hegnet og af hensyn til den militære anvendelse ryddet opvækst langs perimeterhegn ved Søværnets Depot Grelshede i 2011. Ligeledes er transportvejene ved depotområdet holdt farbare for transport af ammunition.

Branddamme i Søværnets Depot Grelshede står overfor en renovering (oprensning, hegning fornyes m.m.). Men da de ikke længere har nogen praktisk anvendelse, idet der medbringes eget vand ved en slukningssituation, bør det overvejes, om lokaliteterne langs bække/vandløb i stedet kan føres tilbage til naturtilstand.

Af hensyn til flagermus er der etableret sikre tilholdssteder for disse i udvalgte bunkers. Se bilag 7.2.

På alle Forsvarsministeriets terræner er man overgået til naturnær skovdrift.

Der er opsat en række informationstavler på Bangsbofortet.

5. AKTIVITETER

I det følgende beskrives de aktiviteter, der skal gennemføres i de kommende 5 år på tabelform. De er ind delt efter driftsform, f.eks. rydning, og listet op efter identitetsnumre (id). Terrænet er inddelt i afdelinger og derunder i litra, der er ensartede enheder med hensyn til f.eks. terræn, naturtype, anvendelse m.m. Tallene i kolonnen *Afdeling og litra*, f.eks. 2a, henviser til disse. Der er benyttet en række forkortelser: Slette (SLE), overdrev (ORE), ædelgran (ÆGR), anden nål (ANÅ), Lind (LIN), rød-gran (RGR), andet løv (ALØ), og rød-el (REL), jævnfør kortbilag i drifts- og plejeplan. Endvidere er der angivet arealstørrelser (ha) samt en tidsramme for gennemførelse af den pågældende aktivitet. Angivelserne kan tilsvarende findes på det medfølgende kortbilag (findes på det medfølgende aktivitetskort (bilag 7.1). Der kan

være dobbeltangivelse af områder i de følgende tabeller, da områder med førstegangspleje f.eks. også vil indgå i løbende pleje/drift og derfor også kan være omfattet af andre aktivitetstyper.

Det bemærkes, at visse af de beskrevne aktiviteter kan kræve myndighedsgodkendelse, før de kan gennemføres.

5.1 Rydning

Som del af målsætningen for militæranvendelse og naturbeskyttelse skal der foretages rydning af vegetation på en række områder. Der er mange steder tale om førstegangspleje, hvorefter områderne skal vedligeholdes ved løbende pleje.

Efterladt dødt ved som skaber levesteder for dyr og planter.

Rydning: Målsætningen er militæranvendelse og naturbeskyttelse.

Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
1-1	Slette/græsareal ved perimeterhegn umiddelbart syd for Maritimt Overvågningscenter Nord.	2 (SLE/ORE).	< 0,05	Senest i 2017.	Førstegangspleje. Hel eller delvis rydning. Et markant krat er under udvikling tæt på perimeterhegn og skal fjernes.
1-2	Nåletræshegn nord for adgangsvej.	2a (SLE).	0,1	Senest i 2017.	Førstegangspleje. Rydning af træer. Gammelt nålehegn der deler og lukker området fjernes.
1-3	Pikkerbakken, overdrev.	2b og 2j. (ALØ/ORE).	10,9	Årligt.	Delvis rydning. Genopvækst skæres ned først på vækstsæsonen. Især brombær holdes nede. Dette er med til at sikre en mere effektiv pleje, da fårene foretrækker de nye skud.
1-4	Pikkerbakken, overdrev.	2b og 2j. (ALØ/ORE).	1,4	Inden for 5 år.	Førstegangspleje. Delvis rydning af kratopvækst. Det sydøstligste hjørne af Pikkerbakken er under tilgroning.
1-5	Pikkerbakken, Slæenkrat.	2b og 2j. (ALØ/ORE).	10,9	Én gang hvert 5.-10. år	Delvis rydning. Slæenkrattene skal holdes fri for dominerende opvækst af andre træer/buske. Krattene skal justeres i udbredelse, når de er kortlagt.

Krat på Pikkerbakke.

5.2 Slåning

På en række lokaliteter skal der gennemføres slåning af lysåbne naturarealer.

Slåning: Målsætningen er militæranvendelse og naturbeskyttelse.

Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
2-1	Masteområde og øvelsesterræn. Slette og overdrev syd og vest for adgangsvejen.	2a og 2j. (SLE og ORE).	10,3	Årligt.	Slåning med opsamling. Slås efter den 15. juli. Området med orkideer skal være erkendt af entreprenør (området bør registreres og fremgå af kortbilag).

5.3 Afgræsning

Flere lokaliteter skal afgræsses i de kommende år, nogle som en fortsættelse af tidligere drift, andre som nye tiltag.

Afgræsning: Målsætningen er militæranvendelse og naturbeskyttelse.

Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
3-1	Bangsbofortet, Pikkerbakken, samt arealet syd for Maritimt Overvågningscenter Nord.	2b og 2j. (ORE).	-	Løbende.	Fåreafgræsning fortsættes. Hegnet skal udvides, og det skal sikres, at hele overdrevsarealet er under afgræsningspleje (især op mod vejen er der områder uden hegn/afgræsning). Højere græsningstryk bør prioriteres, evt. periodvist. Nedskæring af uønsket opvækst, bl.a. brombær, først i vækstsæsonen.
3-2	Masteområde og øvelsesterræn vest og syd for adgangsvej.	2a og 2j. (SLE og ORE).	-	Snarest.	Afgræsning. Afgæsning kunne med fordel introduceres her, som alternativ til aktivitet 2-1 (slåning med opsamling).

Eksempel på afgræsset versus ikke afgræsset område.

5.4 Øvrige aktiviteter

Aktiviteter: Målsætningen er militæranvendelse, naturbeskyttelse og publikumshensyn.

Id	Lokalitet	Afdeling og litra	Areal (ha)	Gennemføres	Aktivitetsbeskrivelse
4-1	Bangsbo og Pikkerbakken. Formalia.	2b og 2j. (ORE og ALØ). Ej på kort.	-	Snarest.	Afklaring. Der er brug for en afklaring/udredning af ansvar og beføjelser med hensyn til den daglige drift af arealerne, f.eks.: Afklarung af etablisementsgrænser i forhold til ejet eller lejet jord. Sikring af bunkers mod nedstyrtningssfare og lign. Vedligehold af hegn og stiforløb. Etablering af nye hegnslinjer. Plejeintensiteten. Skiltning/publikumshensyn Øvelsesaktiviteter/planer på Bangsbo øvelsesterræn bør fremgå af skiltning og www.forsvaret.dk .
4-2	Pikkerbakken.	2b og 2j. (ORE og ALØ). Ej på kort.	-	Snarest.	Kortlægning af slåenkrat. Der er behov for en kortlægning af udbredelsen. Uden dette kendskab risikerer man, at slåenkrattets udbredelse konflikter med beskyttelsen af den beskyttede åbne natur på overdrevsarealerne.
4-3	Søværnets Depot Grelshede. Formalia.	1 Ej på kort.	-	Snarest.	Afklaring. Det skal afklares, om det tremands udvalg, som er foreskrevet i fredningsteksten og drifts- og plejeplanen, skal nedsættes. (Repræsenterende: Fredningsnævnet for Nordjyllands Amt, Frederikshavn Kommune samt Forsvarsministeriet).
4-4	Søværnets Depot Grelshede, Skov.	1 Ej på kort.	-	Løbende.	Sikre dødt ved. Det skal sikres, at der efterlades mere ved til forfald, evt. ved at fremme forfald (ringning, sprængninger el. lign.).
4-5	Søværnets Depot Grelshede.	1 Ej på kort.	-	I løbet af den 5-årige periode.	Afklaring vedr. renovation af branddamme. Det skal afklares, om de skal renoveres eller føres tilbage til naturtilstand.
4-6	Bangsbofortet.	2a Ej på kort.	-	Snarest.	Skiltning m.m. Af hensyn til publikum skal øvelsesaktiviteter fremgå af skiltning og hjemmeside. Oplysningerne kunne ikke findes på terrænet ved besigtigelsen.

Skiltning ved kyststi.

Adgang på Bangsbofortet er på eget ansvar.

6. REFERENCER

FBE (2011): *FBE bestemmelse for drifts- og plejeplaner*. Bilag 5 til FBEBS 610-6. Tilgængelig på www.forsvaret.dk.

Miljøministeriet; Skov- og Naturstyrelsen og Flådestation Frederikshavn (2004): *Bangsbofortet og Søværnets Depot Grelshede, Frederikshavn – Drifts- og Plejeplan 2004-2018*. Tilgængelig på www.forsvaret.dk.

Nordjyllands Kystmuseum's hjemmeside (tilgået marts 2014): <http://www.kystmuseet.dk/>.

Udsigt fra Bangsbofortet mod Frederikshavn by.

7. BILAG

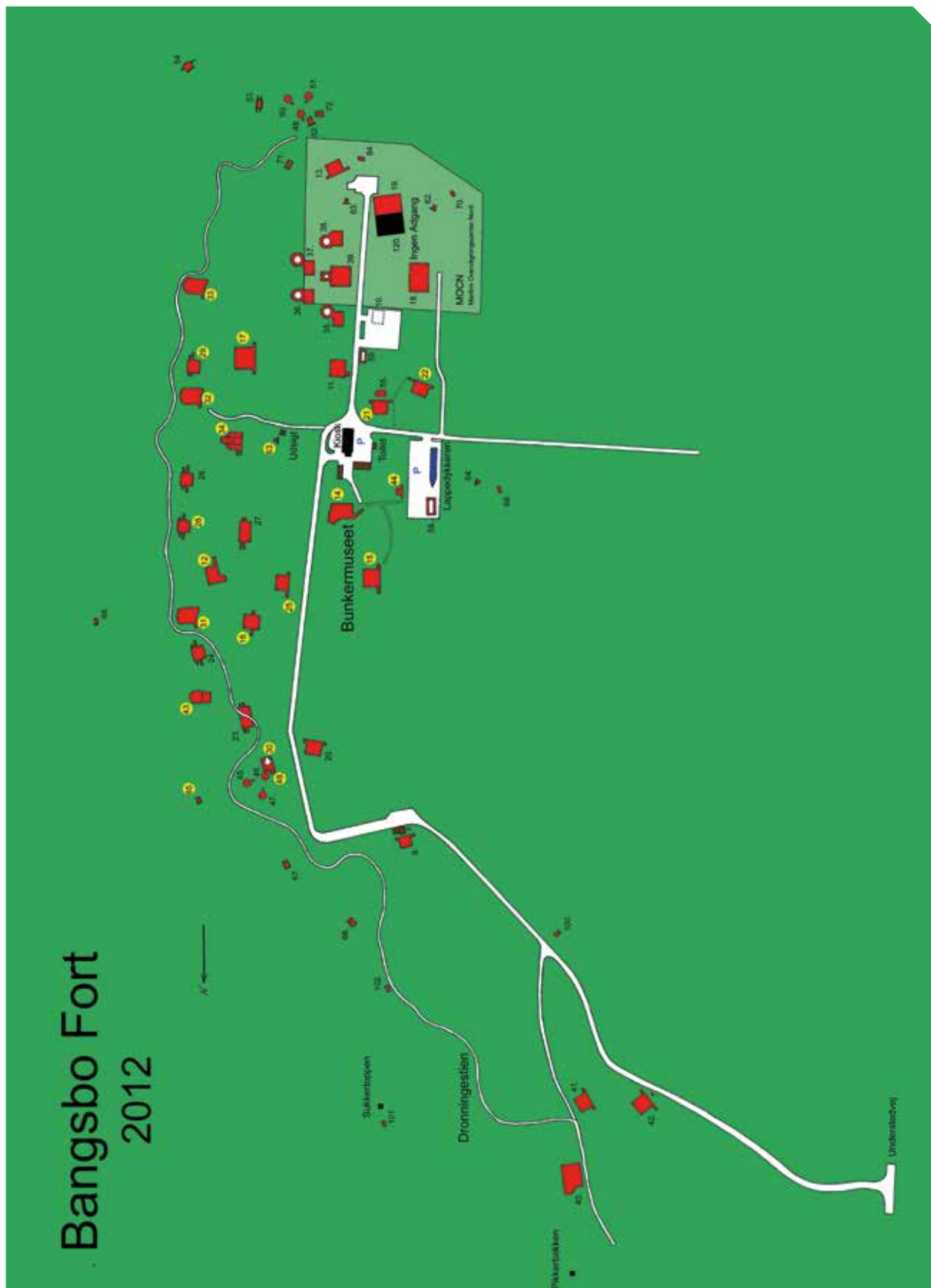
7.1 Aktivitetskort

Kortbilag med oversigt over de planlagte aktiviteter de kommende 5 år er ilagt bagerst.

7.2 Bangsbo Fort Bunkermuseum oversigtskort

På Bangsbo Fort Bunkermuseum oversigtskort er bunkerne nummereret. Bunkerne anvendes til forskellige formål:

Anvendelse	Bunker nr.
Fortsat er i anvendelse af Søværnet (13 stk.).	9, 11, 13, 18, 19, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 55 og 120.
Henlagt til opholdssted for flagermus (4 stk.).	23, 24, 35 og 41.
Formidlingsbunkere under Bangsbo Fort Bunkermuseum (23 stk.).	12, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 43, 44, 48, 63 og 65. (I fremtiden endvidere: Nr. 40, 53, 54, 64, 67, 69, 71 og 100).
I brug til driftsmæssige formål eller ubenyttede og aflåste.	De resterende. (10, 59, 62, 70, 83 og 84 ligger tildækket på afspærret område anvendt af Søværnet.)

7.3 Fredningsnævnets afgørelse af 11. juni 2007 vedr. Søværnets Depot Grelshede

Fredningsnævnet for Nordjylland, nordlige del,
Badehusvej 17, 9000 Aalborg,
Telefon 96 30 70 00.

Forsvarets Bygnings- og Etablissementstjeneste,
Arsenalvej 55,
9800 Hjørring.

FS 0601076-16
FED 06

Aalborg, den 11. juni 2007

FS 12/2007 - Ansøgning om dispensation til eksisterende hegning på matr.nr. 1 fu og 1 fv Bangsbo, Frederikshavn jorder, dispensation fra fredningskendelsen vedrørende stensætninger og fundamenter på matr.nr. 1 fu og 1 fy Bangsbo, Frederikshavn jorder samt dispensation til eksisterende branddam på matr.nr. 1 fu Bangsbo, Frederikshavn jorder.

Ved skrivelser af 23. januar 2007 og 14. maj 2007 har De anmodet om dispensation som ovenfor anført.

Nævnet afholdt den 30. maj 2007 besigtigelse og forhandling i sagen. Udskrift af protokolltilførsel vedlægges til orientering.

De berørte arealer er omfattet af fredningskendelse fra 12. maj 1944 og tillægskendelse af 9. november 1961.

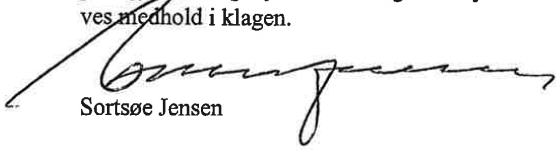
Som det fremgår af protokollen kunne nævnet alene tage stilling til dispensation til eksisterende branddam, idet hegningen allerede er tilladt på arealerne og idet stengærderne ikke kan udfindes.

Da branddammen ikke er synlig over terræn og er helt tilgroet i ellesump besluttede nævnet at udstøbninger nu under terræn kan bebeholdes på vilkår, at dammen ikke bringes i anvendelse og at tilgroningen fortsætter.

Afgørelsen er truffet i medfør af naturbeskyttelseslovens § 50 stk. 1 og kan inden 4 uger påklages til Naturklagenævnet. Skriftlig klage fremsendes til fredningsnævnet til videre foranstaltning.

Tilladelsen må ikke udnyttes inden klagefristens udløb og bortfalder, såfremt den ikke udnyttes inden 3 år.

Det er en betingelse for Naturklagenævnets behandling af en klage, at der indbetales et gebyr på 500 kr. Naturklagenævnet vil opkræve gebyret, når klagen er modtaget fra fredningsnævnet, og behandlingen bliver først påbegyndt, når gebyret er modtaget. Gebyret bliver tilbagebetalt, hvis der gives medhold i klagen.

Sortsø Jensen

Skytsbunker som benyttes til formidling.

Forsvar for naturen

Forsvarsministeriets skyde- og øvelsesterræner anvendes til militær uddannelse, men samtidig udgør arealerne nogle af de største og bedst bevarede naturområder i Danmark.

Sammenlagt forvalter Forsvarsministeriet 33.000 ha enestående natur, hvor den militære benyttelse går hånd i hånd med værdifulde danske naturtyper og arters beskyttelse. Mange militære arealer er i perioder åbne for publikum, så også offentligheden kan besøge og opleve de unikke naturarealer.

I samarbejde med Miljøministeriet har Forsvarsministeriet udviklet et særligt koncept for udarbejdelse af drifts- og plejeplaner for terrænerne. Igennem planerne sikrer Forsvarsministeriet en passende afvejning mellem militære uddannelsesmæssige behov, naturbeskyttelse og offentlighedens adgang. Information om Forsvarsministeriets naturforvaltning kan findes på www.forsvaret.dk.

63 ha

1 a Afdelingsnr, litra

